

مقاله پژوهشی:

رویکردی به تهدیدات داخلی ج.ا.ایران از منظر فرماندهی معظم کل قوا

محمود عسگری^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۲/۰۶

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۴/۲۰

چکیده

در این پژوهش با توجه به اهمیت شناسایی تهدیدات داخلی، سعی شده است تا بیانات مقام معظم رهبری^(مدظله العالی) در این زمینه مورد بررسی قرار گرفته و تحلیل شوند. این پژوهش بر مبنای پارادایم کیفی و با استفاده از روش تحقیق تحلیل مضمون انجام شده و داده‌های مورد نیاز برای این پژوهش، در ابتدا با جست‌وجوی واژگان تهدید در بین بیانات رهبر معظم انقلاب، مشخص گردید که از بین مفاهیم خطر، آسیب، چالش، ناامنی، اغتشاش و فتنه، معظم له بیشتر استفاده را از واژه خطر داشته‌اند. در مرحله دوم با مراجعه به بخش فهرست موضوعی نمایه‌شده بیانات ایشان در وبگاه مقام معظم رهبری، بیش از ۱۸۰۰ فیش به دست آمد. داده‌های حاصل با استفاده از نرم‌افزار Maxqda و با روش کدگذاری تحلیل شدند. نتایج حاصل نشان داد که داده‌های حاصل از تجزیه و تحلیل بیانات مقام معظم رهبری^(مدظله العالی) در خصوص تهدیدات داخلی را می‌توان در شش مضمون سازمان‌دهنده «سیاسی»، «اقتصادی»، «فرهنگی»، «اجتماعی»، «زیست‌محیطی» و «فضای مجازی» دسته‌بندی کرد، همچنین برای آن‌ها ۳۳ مضمون پایه‌ای شناسایی شد.

کلیدواژه‌ها: تهدید، امنیت، مقام معظم رهبری، تحلیل مضمون

۱. مقدمه

با توجه به پیچیدگی‌های زندگی بشری در دنیای معاصر و درهم‌تندگی ابعاد مختلف جامعه که از پیامدهای ناگزیر زندگی در عصر جدید است، مطالعات امنیت ملی در کشور به نگاهی کلان‌نگر و جامع نیاز دارد تا کشور را از معرض تهدیدات سخت و نرم پیش‌رو عبور دهد. نگاه‌های تنگ‌نظرانه نسبت به مطالعات امنیت ملی، جوابگوی نیازهای کنونی کشور نبوده، به سردرگمی و عدم موفقیت در مبارزه و مقابله با تهدیدات پیرامونی منجر خواهد شد (Hartland Thunberg, 1982: 50). در شرایط کنونی از مهم‌ترین مسائل مورد توجه کشورها، حرکت به‌سوی شناخت و اولویت‌بندی تهدیدات امنیت ملی است (Mcgrady, 2015).

فهم مفهوم امنیت بدون شناخت و توجه صریح یا ضمنی به همزاد آن، یعنی تهدید امکان‌پذیر نبوده و به تعبیر «ماندل»، ایده تهدید در قلب تعریف امنیت قرار دارد و به‌مثابه محور بحث است (ماندل، ۱۳۷۷: ۵۲).

پیدایش انقلاب اسلامی ایران باعث ایجاد رویکرد و بیانی تازه در سطح جهان شد و این امر سبب شد تا قدرت‌های استکباری به دنبال تضعیف و نابودی ج.ا.ایران باشند. انقلاب اسلامی از زمان پیدایش تاکنون با تهدیدات و بحران‌های گوناگون و خطرناکی روبه‌رو بوده که با تدابیر و هدایت‌های ارزنده بنیان‌گذار کبیر انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی^(ره) و در ادامه، رهبری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای^(مدظله‌العالی)، خنثی و اکنون نظام ج.ا.ایران به‌عنوان پرچم‌دار انقلاب اسلامی در پرتو آموزه‌های دینی و قرآنی در برابر زیاده-خواهی‌های نظام سلطه به‌عنوان شاخص کشورهای جهان شناخته می‌شود؛ بنابراین نظر به کارساز بودن اندیشه‌ها و آرای مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) در حوزه تهدیدات، تحقیق حاضر در نظر دارد تا به بازخوانی واژگان تهدیدات در اندیشه مقام معظم رهبری و شناخت تهدیدات داخلی کشور از منظر معظم‌له بپردازد. نظر به این واقعیت که تاکنون به این موضوع کمتر پرداخته شده است، بنابراین مسئله اصلی این تحقیق، عدم انجام تحقیقی در خصوص موضوع این پژوهش به‌ویژه با روش تحلیل مضمون می‌باشد.

لازمه ایجاد و تأمین امنیت، شناخت تهدیدات و پیچیدگی‌های آن در عرصه‌های گوناگون نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است؛ زیرا بدون شناخت و یا شناخت نادرست از تهدیدات به‌ویژه در عرصه داخلی، نه‌تنها امنیت تأمین نمی‌گردد، بلکه قابلیت‌های مادی و معنوی کشور فرصت بروز و رشد نیافته و سرمایه‌ها نیز به هدر می‌رود. بررسی‌های انجام‌شده نشان می‌دهد باید به موضوع تهدیدات داخلی از زاویه آراء و نظرات فرماندهی معظم کل قوا پرداخت؛ چراکه بیشتر پژوهش‌های انجام‌شده در این حوزه بر مبنای دیدگاه و نظرات صاحب نظران غربی بوده که این مهم، همسنگ با جامعه ایران و تهدیدات متصور بر آن نیست. تحلیل تهدیدات نیازمند شناخت بوده و در صورت کسب شناخت واقعی است که می‌توان تهدیدات را به‌موقع شناسایی و راهکارهای مناسب را در برای مواجهه با آن‌ها اعمال نمود، به اذعان تحلیل‌ها و تجربیات به‌دست‌آمده، رهبر فرزانه انقلاب با نگاه بصیرت‌آمیز خود، همواره بسیاری از تهدیدات را پیش از وقوع و یا در حین وقوع، شناسایی نموده و هشدار لازم را گوشزد نموده‌اند. بی‌توجهی به این مهم، می‌تواند زمینه‌ساز غافلگیری راهبردی نیز شود. آشنایی با واژگان تهدید و نیز شناسایی تهدیدات داخلی از دیدگاه مقام معظم رهبری، می‌تواند نقش مهمی را در آشنایی با اولویت‌های رهبری در مورد تهدیدات داخلی و همچنین در هدایت سیاست‌گذاری‌های تأمین امنیت داخلی ایفا نماید.

پرسش این تحقیق آن است که واژگان تهدید در نظام اندیشگی فرماندهی معظم کل قوا شامل چه مفاهیمی است و اینکه تهدیدات داخلی از منظر معظم‌له کدام‌اند؟ روش تحقیق مورد نظر نگارنده در این تحقیق، تحلیل مضمونی است که بر این اساس، این پژوهش از نوع، کیفی به‌شمار می‌آید، از این رو جامعه آماری آن، همچون پژوهش‌های کمی متصور نیست و روش نمونه‌گیری نیز نظری خواهد بود؛ به عبارتی جامعه آماری این تحقیق، بیانات مقام معظم رهبری بین سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۶ است و به دلیل انطباق جامعه و نمونه آماری، حجم نمونه آماری، تمام‌شمار خواهد بود.

۲. مبانی نظری

۲-۱. پیشینه تحقیق

بررسی‌ها نشان می‌دهد کتاب‌های فراوانی در خصوص تهدیدات به نگارش در آمده است. کتاب «کالبدشکافی تهدید» به قلم دکتر افتخاری، کتاب «تهدیدات امنیت ملی» (عبدالله‌خانی، ۱۳۸۷) و کتاب «تهدیدات قدرت ملی» اثر دکتر مرادیان از جمله این موارد می‌باشند (مرادیان، ۱۳۸۷). افزون بر این، مقالات و پژوهش‌های زیادی نیز در حوزه تهدیدات امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران وجود دارد. مقالات زیر از جمله این موارد هستند:

آقایان ساوه‌درودی، اسماعیلی و حیدری در مقاله‌ای در مقام پاسخ به این پرسش که الگوی بومی تهدیدشناسی مبتنی بر اندیشه رهبری کدام است؟ تلاش نموده اند با احصای شاخص‌های تهدید، این مهم را مورد توجه قرار دهند. نوع تحقیق آن‌ها، توصیفی-تحلیلی بوده و از روش تحلیل محتوا با استناد به فرمایشات، تدابیر و فرمان‌های رهبری استفاده شده است. این مقاله جهت‌گیری‌ها، نقاط تأکید و تحلیل ایشان در مورد تهدیدشناسی را دسته‌بندی نموده که نتایج حاصله از بررسی‌ها حاکی از آن است که الگوی بومی تهدیدشناسی از منظر رهبری دارای دو حوزه درونی و بیرونی است که حوزه درونی به ابعاد فردی و سازمانی و حوزه بیرونی به ابعاد منطقه‌ای و بین‌المللی تقسیم می‌شوند. مؤلفه‌های فردی تهدیدشناسی بایدها، نبایدها و بصیرت بوده و مؤلفه‌های سازمانی را الزامات، اولویت‌ها و امکانات (ظرفیت‌ها) تشکیل می‌دهد. در بحث منطقه‌ای نیز جداناپذیری از مسائل منطقه و نگاه هوشمندانه و حکیمانه به پیرامون و در بحث بین‌الملل شناخت استکبار، تأمل در واقعیات و استفاده از ظرفیت‌های جهانی، مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده این دو بعد بیرونی از تهدیدشناسی می‌باشند. نقطه کانونی و محور تمامی این مؤلفه‌ها، شاخص مهم شناخت می‌باشد که تأکید رهبری بر موضوع شناخت در حوزه درونی و به‌طور اخص شناخت سازمانی و بعد از آن، شناخت فردی است (ساوه‌درودی، اسماعیلی و حیدری،

در مقاله‌ای دیگر، خانم شایگان به موضوع تهدیدات اجتماعی از منظر مقام معظم رهبری پرداخته‌اند. به گمان ایشان، وجود تنوع در تعاریف امنیت اجتماعی و تهدیدهای آن، بیانگر عدم وفاق درباره این موضوع است که بخشی از آن ناشی از تأثیرپذیری این دیدگاه‌ها از شرایط اجتماعی کشورهای مورد بررسی است، بنابراین گرچه توجه به دیدگاه‌های دیگران در پژوهشی علمی سودمند است، ولی برای کاربردی بودن آن‌ها باید شرایط کشور و آرای اندیشمندان داخلی و نگاهی بومی را مورد توجه قرار داد. در این پژوهش بر مبنای دیدگاه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، تهدیدهای امنیت اجتماعی مورد بررسی قرار گرفت. برای این کار از روش کیفی و ابزار تحلیل محتوا استفاده شده است. در فرآیند پژوهش به همه سخنان مقام معظم رهبری از آغاز ولایت یعنی سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۰ مراجعه شد و تهدیدها استخراج و دسته‌بندی شد و در نهایت، نتایج به تأیید ۳۶ نفر از نخبگان نظامی و امنیتی کشور رسید. بر اساس نتایج بررسی، تهدیدهای امنیت اجتماعی در ایران از دیدگاه رهبر انقلاب شامل ایجاد فتنه و آشوب، تهدید و ارباب، تبلیغات سوء دشمنان، ایجاد شبهه در عقاید جوانان، ایجاد تفرقه مذهبی، دخالت دشمنان در امور داخلی کشور، فساد اخلاقی و مالی، تفرقه قومی، قانون شکنی، ناامنی محیط اجتماعی، شیوع مواد مخدر و اعتیاد در جامعه و عدم اشتغال جوانان است (شایگان، پاییز ۱۳۹۲: ۷۸-۵۱).

همان‌گونه که مشخص است دو مقاله بررسی شده به موضوع تهدیدات داخلی در ابعاد گوناگون پرداخته‌اند. به عنوان جمع‌بندی باید گفت هیچ‌یک از منابع مورد اشاره، به‌طور مستقیم به اندیشه‌های مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) با کاربست روش تحلیل مضمون پرداخته‌اند، بنابراین تمرکز مقاله حاضر از این منظر، نوآوری تلقی می‌شود؛ بنابراین موضوع (تهدید داخلی)، استخراج واژگان تهدید مورد استفاده فرماندهی معظم کل قوا و نیز روش انجام این تحقیق، نوآورانه تلقی می‌شود، همچنین تبیین و شناسایی مضامین سازمان‌دهنده و پایه‌ای تهدیدات داخلی از منظر مقام معظم رهبری، دیگر نوآوری این نوشتار خواهد بود.

۲-۲. تهدید و انواع آن

۲-۲-۱. تعریف تهدید

تهدید در لغت به معنای ترساندن و بیم دادن است (عمید، ۱۳۸۲: ۶۴۵). در تعریف تهدید، وجود فاعلی با قصد و نیت و اقدامی عامدانه مستتر است (Battistelli & Galantino, 2018). تهدید در مطالعات و سیاست‌گذاری امنیتی، به‌عنوان واژه‌ای سیاسی و در تلاش اندیشمندان در تعریف تهدید، این کلمه از زاویه مفهومی علمی مورد توجه قرار می‌گیرد. دسته‌بندی بوزان از انواع تهدید، از جمله این موارد به شمار می‌آید (Brauch, 2011: 62).

امنیت ملی در شرایط و فضایی تحقق می‌یابد که یک ملت در آن شرایط می‌تواند ارزش‌های حیاتی خود را حفظ کرده و اهداف ملی خود را در ابعاد داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی تحقق بخشد. تمامیت ارضی، اندیشه و الگوهای رفتاری یک نظام سیاسی در حوزه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی و فرهنگی و همچنین حاکمیت و ساختار سیاسی در یک کشور، در ردیف مهم‌ترین ارزش‌های حیاتی یک ملت قرار دارد، بنابراین در تعریفی اولیه، تهدید، عنصر، عامل یا وضعیت‌هایی است که اهداف و ارزش‌های حیاتی یادشده را به خطر اندازد.

تهدید نسبت به امنیت ملی عبارت است از توانایی‌ها، نیت‌ها و اقدامات دشمنان بالفعل و بالقوه که در زمانی کم و بیش کوتاه، کیفیت زندگی ساکنان یک کشور را مورد چالش قرار دهد یا اینکه گزینه‌ها و دامنه اختیار فراروی حکومت، دولت یا کنشگران غیر حکومتی را به شدت محدود کرده و آن‌ها را در تنگنا قرار دهد.

۲-۲-۲. انواع تهدیدات

تهدیدات را می‌توان با شاخص‌های بُعد، سطح، جغرافیا، تعادل، تقارن، پیچیدگی، هویت، جنس، کانون، انگیزه و کارویژه دسته‌بندی نمود، ولی تقسیم‌بندی تهدیدات با توجه به «بُعد» رایج‌ترین رویکرد در تقسیم‌بندی را شکل می‌دهد که در آن عامل «تهدید» با توجه به حوزه‌ای که تهدید در آن عمل می‌نماید (بعد)، مورد شناسایی قرار می‌گیرد. بر این اساس، تهدیدات به شکل زیر قابل ارائه هستند: (افتخاری، ۱۳۸۵: ۱۶۳)

(۱) **تهدیدات سیاسی:** تهدیدات سیاسی، درصددند ثبات سازمانی دولت را تحت تأثیر قرار دهند. از جمله مصادیق بارز آن می‌توان به اعمال فشار به دولت برای تغییر سیاستی خاص، تلاش برای واژگون نمودن دولت، دامن زدن به حرکت‌های جدایی‌طلبی، تضعیف دولت و آسیب‌پذیر نمودن آن در برابر تحرکات خارجی و... اشاره کرد.

(۲) **تهدیدات اقتصادی:** تهدیدات اقتصادی در دو حوزه اصلی «تولید» و «توزیع» قابل تفکیک هستند، در حالی که گونه نخست متوجه افزایش میزان تولید متناسب با نیازمندی‌های عمومی است؛ دومین حوزه، تهدیداتی را شامل می‌شود که برابری فرصت را در دستیابی به امکانات تحت تأثیر قرار می‌دهد.

(۳) **تهدیدات نظامی:** تهدیدات نظامی را می‌توان از برجسته‌ترین انواع تهدیدات دانست که دارای پیشینه تاریخی طولانی در تاریخ تحولات جوامع بشری هستند. ویژگی برجسته این دسته از تهدیدات در استفاده از زور^۱ است که در ذیل عنوان تخصصی «منازعه» و «جنگ» از آن یاد می‌شود.

(۴) **تهدیدات اجتماعی (اجتماعی شده):** موضوع اصلی تهدیدات اجتماعی را «هویت» تشکیل می‌دهد که با عناصری مانند زبان، فرهنگ و ... شناسانده می‌شود. با این حال به دلیل اهمیت فزاینده «هویت اجتماعی» در معادلات امنیتی در سال‌های پایانی قرن بیستم، دو دسته از متون امنیتی مطرح شدند که هر کدام روایتی از «تهدید اجتماعی» تأکید دارند. دسته نخست به موضوع تأمین اجتماعی^۲ پرداخته‌اند. برای این گروه، عاملی که زندگی آرام و اطمینان‌بخش افراد در جامعه را دچار آسیب نماید، تهدیدی اجتماعی است که باید در راستای ایجاد جامعه‌ای امن، آن را مدیریت نمود. گروه دوم، ایده امنیت اجتماعی شده^۳ را مطرح و برجسته ساختند. بوزان، امنیت اجتماعی شده را در صیانت از هویت گروه‌های اجتماعی در قبال تهدیدات پیرامونی می‌داند (بوزان، ۱۳۷۸). در مقام جمع‌بندی می‌توان گفت تهدیدات اجتماعی متوجه تأمین اجتماعی و تهدیدات اجتماعی شده، متوجه هویت جامعه هستند.

1. Force
2. Social Security
3. Societal Security

(۵) **تهدیدات زیست محیطی:** «نگرش زیست محیطی» معرف پیدایش شکلی نوین از تهدیدات است که از سوی سیاست‌های اقتصادی انسان در بستر طبیعت شکل گرفته و به صورت فزاینده‌ای ابعاد مختلف زندگی سالم انسان را بر روی کره زمین تهدید می‌نماید.

(۶) **تهدیدات فناورانه:** از آنجا که فناوری، پدیده‌ای پیچیده و نه بسیط است، اقسام متفاوتی از تهدید نیز توسط و یا به کمک آن تولید شده که عبارت از «تهدیدات ابزاری»، «تهدیدات رفتاری» و «تهدیدات مدیریتی» هستند.

۲-۳. تهدید داخلی

تهدیدات داخلی، از درون مرزهای یک کشور، امنیت ملی را به خطر می‌اندازند و شامل براندازی و چالش از جانب گروه‌هایی است که اقتدار دولت را نپذیرفته‌اند. گفتنی است تهدیدهایی که دارای منشأ داخلی هستند، ممکن است در امتداد تهدیدهای خارجی باشند. این تهدیدها شامل ابعاد سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و ... هستند. تهدیدات داخلی می‌تواند شامل بی‌ثباتی، اغتشاش در نظام‌های فرعی، تعارضات قومی و نژادی، مشکلات اقتصادی (افول میزان نرخ رشد، توسعه نیافتگی، کاهش میزان بهره‌وری و ...)، مشکلات زیست محیطی، مسائل فرهنگی، نفوذ و ... باشد. این عوامل می‌توانند بر یکدیگر تأثیر متقابل داشته باشند و یکدیگر را تقویت یا حتی خنثی نمایند. عوامل داخلی (درون‌مرزی) که می‌توانند برای امنیت ملی تهدیدآفرین باشند:

- (۱) فقدان ثبات سیاسی و اجتماعی؛
- (۲) نارضایتی عمومی و آشوب‌های اجتماعی؛
- (۳) وجود گروه‌های سیاسی معاند و مخالف؛
- (۴) جنبش‌های استقلال‌طلبانه قومی، مذهبی و نژادی؛
- (۵) مهاجرت‌های گسترده گروه‌های اجتماعی؛
- (۶) بحران‌های اقتصادی (بیکاری، رکود، تورم و فقر)؛

(۷) بحران های سیاسی دوران گذار (بحران هویت، مشروعیت، مشارکت، نفوذ، توزیع، یکپارچگی و همگرایی)؛

(۸) نیروهای مسلح ناراضی (رفعتی، صنیعی. پاییز ۱۳۹۶: ۱۳۰-۱۱۸).

گروه های سیاسی معاند و مخالف، گروه های قومی، اقلیت های دینی، قدرتمندان اقتصادی، نیروهای مسلح و اشرا، مهم ترین منابع تهدیدکننده داخلی امنیت ملی به شمار می آیند. به اعتقاد برخی از اندیشمندان مانند ایوب، آزر و مون، تهدیدات داخلی، بیشتر در کشورهای در حال توسعه موضوعیت دارند (مارتین، ۱۳۸۹).

۴-۲. جایگاه دیدگاه های رهبران

نقطه نظرات عالی ترین مقام هر کشوری، برای نظام سیاسی آن جامعه دارای شأن و اهمیت ویژه ای است. به هر حال جایگاه و شخصیت این افراد، به دیدگاه های آن ها ارزش ویژه ای اعطا می کند. در جوامعی که این افراد دارای شخصیت فرهمند باشند، منویات آن ها بیان کننده خط مشی آن جوامع تلقی می گردد.

این گونه از افراد با ارائه رهنمودهایی، راهبری جامعه را عهده دار بوده و با ایجاد انگیزه و ترغیب و هدایت فعالیت ها، در راه تحقق اهداف و آرمان های جوامع تلاش می نمایند. افزون بر آنچه بیان شد، عالی ترین مقام هر کشور، دارای ویژگی های زیر نیز می باشد:

(۱) بصیرت دهنده است؛ به این معنی که این افراد دارای دوراندیشی غیر معمول در پیش بینی آنچه قرار است، اتفاق بیفتد، هستند (Merriam Webster Pocket Dictionary, 1964).

بصیرت بخشی، خلق تصویری از آینده مطلوب بوده و عامل پیوند حال به آینده است.

(۲) جهت دهنده است؛ منظور آن است که این افراد، هدف را در محیط بیرونی آینده به سمتی که جامعه باید انرژی، مقدورات و ظرفیت های خود را در آن راستا جهت دهد، انتخاب و تبیین می کند.

(۳) تحول‌دهنده است. ایجاد تحول در جامعه بر مبنای درک صحیح شرایط زمانی و مکانی در چارچوب ارزش‌ها و اهداف، از کارکردها و ویژگی‌های عمده عالی‌ترین مقام کشور است (نی‌نوس، ۱۳۷۷: ۳۰).

افکار و ایده‌هایی که واجد خصایص یادشده باشند، بی‌گمان ساختارها و روندهای جامعه را در کنار نخبگان فکری و ابزاری تحت تأثیر قرار خواهند داد. اصلی‌ترین دغدغه بالاترین مقام هر کشوری، ایجاد و افزایش ثبات و امنیت همه‌جانبه است. در جمهوری اسلامی ایران، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای با توجه به در اختیار داشتن فرماندهی کل قوا، برخورداری از بصیرت و دوراندیشی، داشتن شناخت عمیق از جامعه و نظام اسلامی و شرایط منطقه‌ای و بین‌المللی، در عرصه‌های گوناگون به‌خصوص امور دفاعی و امنیتی، دارای نظام فکری مشخصی هستند. نظر به چنین اهمیتی، بی‌گمان آشنایی با نظرات معظم‌له در زمینه تهدیدات نیز می‌تواند راهبر و راهگشای بسیار کارساز و اثربخشی باشد. در ادامه، دیدگاه ایشان در خصوص تهدیدات فراروی ج.ا.ایران ارائه می‌گردد که مستخرج از دسته‌بندی و تحلیل مضمون بیانات آشکار معظم‌له است.

۲-۵. مفاهیم مشابه تهدید مورد استفاده مقام معظم رهبری

در ادبیات امنیتی، واژگانی وجود دارند که با کمی تسامح می‌توان آن‌ها را دارای بار معنایی مشترکی دانست. با مرور بیانات مقام معظم رهبری می‌توان دریافت که معظم‌له از چندین مفهوم به‌منظور تبیین اهمیت موضوع، بهره برده‌اند؛ به عبارتی در کنار «تهدید» به‌عنوان مفهوم مورد نظر، رهبر معظم انقلاب، برخی از مخاطرات نظام را در قالب مفاهیم دیگر بیان فرموده‌اند. در ادامه به برخی از این واژگان پرداخته می‌شود.

۲-۵-۱. تهدید و ناامنی

از مهم‌ترین مفاهیم مورد استفاده مقام معظم رهبری، ناامنی است. گواه اینکه می‌توان ناامنی را دارای ضریب اهمیت مانند تهدید دانست، جمله زیر است:

نامنی، بزرگ‌ترین خطری است که یک ملت را تهدید می‌کند (پیام نوروزی به مناسبت حلول سال ۱۳۷۹، ۷۹/۱/۱).

معظم‌له با هوشمندی خود، نامنی‌ها را به دو دسته تقسیم‌بندی کرده‌اند که اشاره‌ای اجمالی به آن‌ها خواهد شد:

۱-۱-۲. نامنی‌های کم‌اهمیت

(۱) سرقت

«مثال نامنی‌ای که همه آحاد مردم ممکن است در زندگی روزمره خودشان، یا با آن برخورد کرده باشند، یا از دیگران شنیده باشند، چیزهایی است که اگرچه حائز اهمیت است، اما آن‌چنان تهدیدکننده نیست - مثل سرقت‌ها - که البته دستگاه‌ها باید جلوی این‌ها را هم بگیرند. سرقت، مقوله‌ای است که دستگاه‌های انتظامی باید با جدیت مقابل آن بایستند. عده‌ای برای اهداف پست و حقیر خودشان، امنیت خانواده‌ها را به هم می‌زنند. این یک مثال برای نامنی است؛ اما یک مثال درجه اول نیست» (بیانات در اجتماع بزرگ زائران و مجاوران حضرت رضا^(ع)، ۷۹/۱/۶).

(۲) شرارت اوباش

«نامنی از قبیل انسان‌های لابلایی و شرور و اوباش و اراذل که طبعاً شرارت دارند و محیط زندگی را ناامن می‌کنند؛ این هم نامنی است. ما در گوشه و کنار گزارش‌هایی داریم که حتماً هم بعضی از شما در جاهایی دیده یا شنیده‌اید؛ آدم‌هایی که پایبند به هیچ قانون و ضابطه‌ای نیستند؛ انسان‌های شیریری که در کوچه‌ها و محله‌ها برای ملت و نوامیس و آبروی مردم نامنی درست می‌کنند. این هم به عهده دستگاه‌های انتظامی و قضایی است که با این اراذل و اوباش و ناامن‌سازان محیط زندگی و کار مردم برخورد کنند تا کسانی که به صرف اینکه یک وسیله بُرنده و یک حربه به دست می‌آورند، خیال نکنند که حق دارند هر غلطی و هر عمل نادرستی را انجام دهند. این‌ها بدانند که ناامن کردن محیط زندگی مردم، سزا و مجازاتش فقط این نیست که چهار صباح بروند در فلان زندان بخوابند. اسلام برای

کسانی که محیط زندگی را ناامن می‌کنند و مردم را می‌ترسانند و اخافه می‌کنند، مجازات‌های سنگین‌تری گذاشته است. اگر هم در مورد این‌ها و هم در مورد سارقان، حکم الهی جاری شود - به‌خصوص کسانی که حرفه‌شان را این قرار داده‌اند - مطمئناً به میزان زیادی تأثیر خواهد گذاشت. ملاحظه بعضی از رودربایستی‌های جهانی و امواج تبلیغاتی را نکنند؛ ببینند حکم خدا چیست. حکم الهی، همه چیز را در جای خود و با میزان صحیح معین کرده است» (بیانات در اجتماع بزرگ زائران و مجاوران حضرت رضا ^(ع)، ۷۹/۱/۶).

در جایی دیگر معظم‌له فرموده‌اند: «آن‌هایی که امنیت مردم را مختل می‌کنند، آدم‌های ضعیفی نیستند؛ بلکه قداره‌بندها، اسلحه‌کش‌ها و تروریست‌هایند. کسانی هستند که از تاریکی شب و خواب و غفلت مردم، برای ضربه زدن به زندگی آن‌ها استفاده می‌کنند. چه آن کسی که قفل خانه و دکان مردم را به قصد دزدی باز می‌کند؛ چه آن کسی که در کوچه و خیابان به تهدید ناموس مردم می‌پردازد و آن‌ها را به حال خود نمی‌گذارد و چه آن کسی که جان مردم را تهدید می‌کند، در ایجاد فضای ناامنی، دخیل‌اند» (بیانات در دیدار ائمه‌مختلف مردم، ۷۳/۹/۲۴).

۲-۱-۲. ناامنی‌های مهم

(۱) مفاسد و مفسدان اقتصادی

به باور رهبر انقلاب، مفاسد و مفسدان اقتصادی، از ناامنی‌های مهم قلمداد می‌شوند. به اعتقاد ایشان: «ناامنی اقتصادی، بخش دیگری از ناامنی است. آن کسانی که محیط‌های اقتصادی را ناامن می‌کنند؛ اگر کسانی سرمایه‌های کوچکی دارند، این‌ها با کارهای غیرقانونی، با زرنگی‌ها، این سرمایه‌های کوچک و امکانات مردم را نابود می‌کنند و به سود خودشان مصادره می‌کنند. آن‌هایی که بالاتر از این، امکانات دولتی و عمومی را با زرنگی‌ها، با تسلط بر قوانین و مقررات و گریزگاه‌های قانونی، به نفع خودشان مصادره می‌کنند و هر جا که بتوانند، از سوءاستفاده‌های شخصی نمی‌گذرند؛ این‌ها محیط‌های اقتصادی را ناامن می‌کنند. شما ببینید اگر در یک کشور وضع اقتصادی بیمار است، یکی از چند علت، وجود همین گریزگاه‌های از قانون است که کسانی می‌توانند با استفاده از این‌ها

سوءاستفاده کنند و جیب‌های خودشان را پر کنند و امکانات مردم و دولت را به نفع و سمت خودشان بکشانند».

ایشان در این خصوص در مورد اهمیت این تهدید چنین فرموده‌اند: «برادران و خواهران عزیز! تا این فسادها در مجموعه کارگزاران کشور وجود داشته باشد، توانایی کار وجود نخواهد داشت. این‌ها شکاف‌ها و دره‌ها و حفره‌هایی هستند که وقتی به وجود آمد، هرچه شما دستاورد داشته باشید و در آن بریزید، آن‌ها را پر نمی‌کنید. دستاورد هم از بین می‌رود؛ لذا اول باید این‌ها را علاج کرد» (بیانات مقام معظم رهبری، ۷۹/۹/۱۲).

(۲) ناامنی‌های اجتماعی

مقام معظم رهبری در بین انواع ناامنی‌ها، ناامنی اجتماعی را دارای بالاترین اهمیت دانسته و آن را در ردیف تهدیدات معرفی نموده‌اند. به باور ایشان: «تهدید امنیت اجتماعی بالاترین مورد ناامنی داخلی و زمینه‌ساز ناامنی ملی است» (دیدار زائران و مجاوران بارگاه ملکوتی حضرت علی بن موسی الرضا^(ع) با رهبر انقلاب، ۷۹/۱/۶).

در سخنانی دیگر، معظم‌له چنین فرموده‌اند: «از همه این‌ها بالاتر، ناامنی اجتماعی است که در حقیقت ناامنی ملی، بیشتر متوجه به این نمونه است. محیط‌های کار را ناامن کنند؛ محیط‌های علمی را ناامن کنند؛ محیط‌های دانشجویی را ناامن کنند. اینکه من قبلاً هم اشاره کردم یک مقام آمریکایی در یک ماه قبل از این، خبر داد که در ایران ناامنی وجود خواهد داشت، این ناامنی است. این‌ها برنامه‌هایی دارند. بایستی، هم آحاد مردم هوشیار باشند، هم کسانی که بیشتر آماج توطئه‌های این‌ها هستند. از اول انقلاب تاکنون، بارها دشمن تلاش کرده است محیط‌های کار را دچار تشنج کند و با ایجاد اعتصاب، نیروی کار را از فعالیت سازنده در کشور باز دارد. تا امروز نتوانسته است؛ اما دارند طراحی می‌کنند» (دیدار زائران و مجاوران بارگاه ملکوتی حضرت علی بن موسی الرضا^(ع) با رهبر انقلاب، ۷۹/۱/۶).

بر مبنای آنچه گفته شد تفاوت ناامنی و تهدید در منشأ صدور ناامنی، میزان اهمیت و متولی مدیریت و مهار است.

۲-۵-۲. تهدید و اغتشاش

در مباحث امنیتی، مفاهیمی همچون اغتشاش و آشوب دارای جایگاه برجسته‌ای بوده و دستور کار بسیاری از سیاست‌گذاری‌ها می‌باشد، از این رو می‌توان این مفهوم را نیز هم‌سطح تهدیدات در نظر گرفت. این واقعیت که اغتشاش، ارزشی هم‌سنگ تهدید دارد، مورد تأکید مقام معظم رهبری نیز بوده است: «دشمنان اسلام هر جا و هر زمان که بتوانند، ناامنی نظامی و انتظامی را بر این ملت تحمیل خواهند کرد و همچنان که شاهد بودیم، در تیر ماه گذشته با یک بهانه کوچک، در خیابان‌های تهران به تهدید و ایجاد ناامنی دست زدند» (دیدار جمعی از سپاهیان و بسیجیان مشهد با رهبر انقلاب، ۷۸/۶/۱۰).

معظم‌له در پیام نوروزی به مناسبت آغاز سال ۱۳۹۷، حوادث دی‌ماه ۱۳۹۶ را اغتشاش معرفی نمودند (پیام نوروزی به مناسبت آغاز سال ۱۳۹۷).

۲-۵-۳. تهدید و آسیب‌پذیری

آسیب به معنی زخم و جراحت، از مطالعات زیست‌شناسی به مباحث اجتماعی و سپس امنیتی وارد شده است. به اعتقاد برخی آسیب در محیط داخلی و تهدید در محیط بیرونی مطرح است. در این نگاه، آسیب، نقاط ضعف و مشکلات درونی و چالش‌های محیط داخلی را در برمی‌گیرد و تهدید، خطرات بیرونی نسبت به محیط است (بوزان، ۱۳۷۸: ۱۳۶). آسیب‌پذیری در علوم مختلف معانی گوناگونی دارد. در علوم زمین‌شناسی، مرجع آسیب‌پذیری، انسان به‌ویژه کودکان و محیط‌زیست هستند. در مباحث تغییرات جهانی، تأثیرات فاجعه‌بار آب و هوایی، آسیب‌پذیری است. در عرصه اجتماعی نیز حاشیه‌نشینی، فقر، محرومیت و استعمال موارد مخدر، آسیب‌پذیری است (Brauch, 2011: 69).

گفتنی است آسیب‌پذیری‌ها در برخی موارد مانند مصرف مواد مخدر، چندان جدی گرفته نمی‌شوند، ولی در مواقعی، گسترش آسیب‌ها ممکن است آن‌ها را به تهدید امنیتی تبدیل نماید (تریف، ۱۳۸۳: ۴۳)؛ به عبارتی گاهی ضعف‌ها به شکلی خطرناک ارزش‌ها و بقای موجودیت نظام را تهدید می‌نمایند. فقر، فساد، تبعیض، ضعف انسجام ملی، ناکارآمدی، کمبود منابع از جمله آسیب‌های امنیتی به شمار می‌آیند (مرادیان، ۱۳۸۷: ۱۱۳-۱۱۰).

مقام معظم رهبری نیز تعریف زیر را از آسیب‌پذیری ارائه نموده‌اند: «معنای آسیب‌ها هم که می‌گوییم، مطلقاً خیانت نیست؛ ... نه، منظورمان تنبلی، بی‌دقتی، بی‌اهتمامی، دلسوزی و تلاش لازم را نکردن، کار علمی انجام ندادن و متناسب با نیاز، پیش نرفتن است؛ همه این‌ها سوء عملکرد است. البته من توقع معصومیت ندارم - که بگوییم ما باید معصوم باشیم - نه، بالاخره گوشه کار، یک جور خالی خواهد ماند؛ لیکن باید تلاش کنیم کار را درست کنیم» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۷۷/۱۲/۱۵).

از جمله مهم‌ترین تفاوت‌های تهدیدها و آسیب‌پذیری، وجه عمدی و عامدانه بودن تهدیدهاست؛ به عبارتی «هدفمندی رفتاری» جزو ویژگی‌های اصلی تهدیدات است، از این رو تهدیدات عمدی موضوع «خواست»، «طرح و برنامه» و «اهداف» تهدیدکننده است (افتخاری، ۱۳۸۵: ۲۳۷).

۴-۵-۲. تهدید و خطر

خطر از جمله واژگان تهدید به شمار می‌آید که به پدیده‌هایی با شیوع گفتاری با علائم رفتاری و میزان تعارض اندک اطلاق می‌شود (افتخاری، ۱۳۸۵: ۷۴).

به باور رهبر معظم انقلاب، خطر نیز وجه دیگری از مفهوم تهدید است که دارای اعتباری بسیار است؛ به بیانی دیگر، خطرات را هم می‌توان جزو تهدیدات نظام در نظر گرفت. به نظر ایشان: «خطر واقعی این است که ملت این سازوبرگ اصلی را از دست بدهد؛ یعنی روحیه کار و تلاش را از دست بدهد، دچار تنبلی شود؛ روحیه امید را از دست بدهد، دچار یأس شود؛ صبر و مقاومت را از دست بدهد، دچار شتاب‌زدگی شود؛ برنامه‌ریزی را فراموش کند، دچار بی‌برنامگی و سردرگمی شود؛ این‌ها خطر است» (بیانات در اجتماع مردم بجنورد، ۱۳۹۱/۷/۱۹).

۴-۵-۳. تهدید و چالش

لغت‌نامه دهخدا احتمال می‌دهد که چالاک و چالش هر دو از «چال» - به معنی رفتار - باشند. دهخدا با شاهد آوردن این بیت مولوی که می‌گوید: «چالش است این لوت خوردن

نیست این/ تا تو بر مالی به خوردن آستین»، چالش را به معنی جنگ و جدال، حمله و یورش می‌داند. چالش، شرایط و وضعیت جدیدی است که مسیر آینده جامعه را از بیرون مورد هجوم قرار داده، حفظ تعادل آن را دچار مشکل و مستلزم تلاشی سخت و سرنوشت‌ساز می‌سازد (ذوعلم، شهریور ۱۳۸۴: ۳۶). مفهوم چالش اغلب برای توصیف مسائل امنیتی و جهانی مورد استفاده قرار می‌گیرد و در بسیاری از مواقع، مترادف مفهوم تهدید به کار گرفته می‌شود. از جمله این موارد می‌توان به بلایای زیست‌محیطی انسان‌ساز و طبیعی اشاره کرد (Brauch, 2011: 66).

در نظام اندیشگی مقام معظم رهبری، چالش نیز دارای ارزشی هم‌سطح مفهوم تهدید است؛ به گونه‌ای که ایشان برخی از تهدیدات اساسی نظام را در قالب مفهوم چالش تبیین فرموده‌اند: «فتنه ۱۸ تیر سال ۷۸ و فتنه سال ۸۸ در تهران به‌عنوان یکی از چالش‌های پیچیده (نظام بوده‌اند)» (سفر رهبر انقلاب به کرمانشاه و سخنرانی در جمع مردم در ورزشگاه آزادی، ۹۰/۷/۲۰). گفتنی است مفاهیمی همچون چالش، دارای بُعدی ایجابی نیز می‌باشد که رهبر معظم انقلاب نیز به آن اشاره داشته‌اند: «وجود چالش نشان‌دهنده تحرک، زنده و فعال بودن و حرکت رو به رشد است» (برگزاری مراسم دانش‌آموختگی دانشجویان دانشگاه امام حسین^(ع) در حضور فرمانده کل قوا، ۹۴/۲/۳۰). در مجموع می‌توان گفت مفاهیم تهدید و چالش اغلب به‌عنوان مترادفی برای خطرات امنیتی سخت و نرم استفاده می‌شود (Brauch, 2011: 67).

۶-۵-۲. تهدید و فتنه

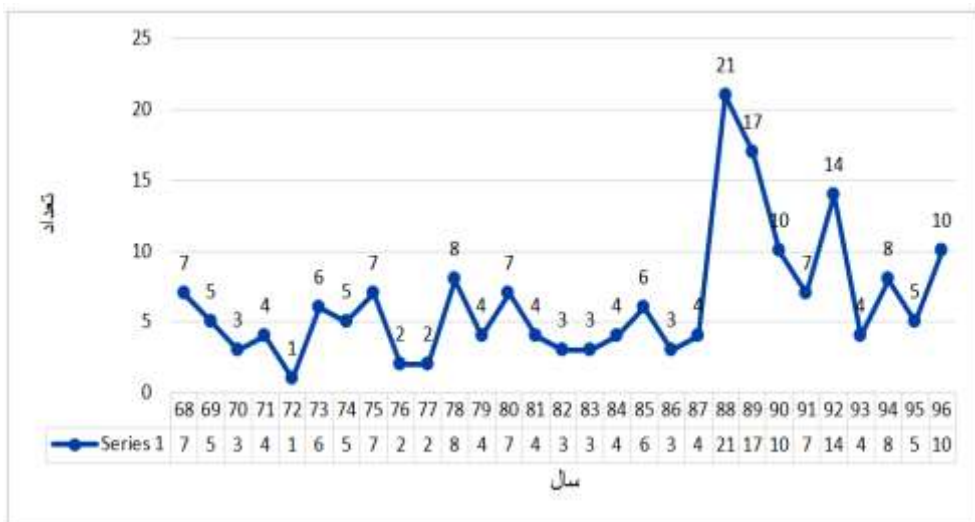
فتنه از دیگر مفاهیمی است که از سوی رهبر معظم انقلاب در توصیف و تبیین مخاطره برای نظام ج.ا.ایران مورد استفاده قرار گرفته است. ایشان در توصیف این مفهوم فرموده‌اند: «فتنه معنایش این است که یک عده ای بیابند با ظاهر دوست و باطن دشمن وارد میدان شوند و فضا را غبارآلود کنند؛ در این فضای غبارآلود، دشمن صریح بتواند چهره خودش را پنهان کند، وارد میدان شود و ضربه بزند» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۸/۱۰/۲۹).

ایشان فتنه‌گری دشمن را نسبت به ج.ا.ایران دارای ریشه‌های عمیق و سابقه‌ای طولانی دانسته و معتقدند: «در آن قضایای فتنه اول انقلاب که در جاهای مختلف فتنه‌انگیزی شد،

از جمله در تبریز، امام فرمودند که خود مردم تبریز جواب فتنه گران را خواهند داد و دادند؛ همین جور شد. جز نیروی ایمان و غیرت و همت و آگاهی و بصیرت، چیز دیگری نمی توانست آن فتنه ها و آن آتش ها را خاموش کند».

از فحوای بیانات زیر می توان به این نکته رسید که چالش و تهدید و فتنه به لحاظ اهمیت دارای وزن و اعتبار تقریباً یکسانی هستند: «یکی دیگر از چالش ها - که البته این چالش پیچیده تری بود - چالش های فتنه انگیزی بود که در فتنه ای مثل هجدهم تیر سال ۷۸ و فتنه سال ۸۸ با فاصله ده سال، این ها در تهران راه انداختند. امیدوار بودند که بتوانند با این فتنه، نظام را شکست بدهند؛ ضربه وارد کنند؛ اما به عکس شد» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۹۰/۷/۲۰).

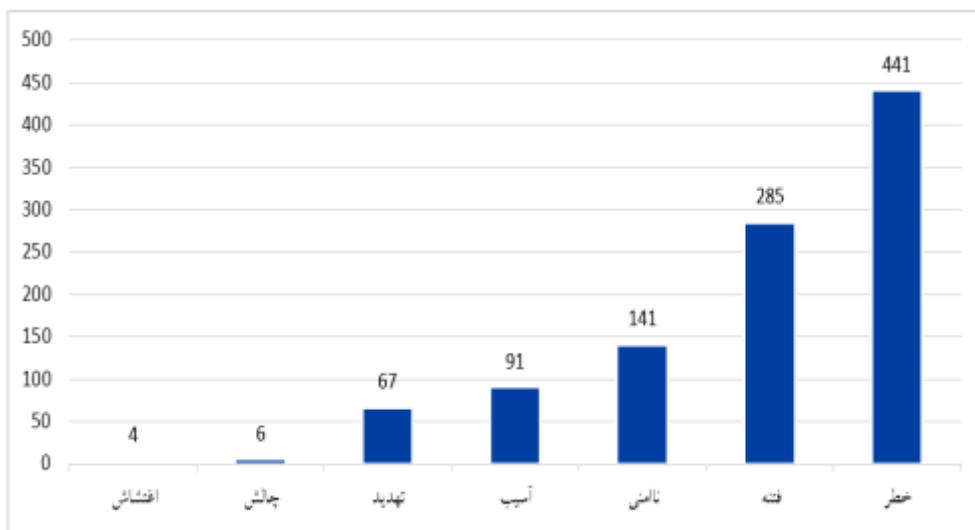
در مقام جمع بندی باید گفت تهدید در دستگاه فکری مقام معظم رهبری با واژگانی همچون ناامنی، خطر، آسیب پذیری و فتنه دارای ربط و وثیق و اشتراک معنایی فراوان است. به منظور آشنایی با بیشترین مفاهیم مورد استفاده از واژگان تهدید از سوی مقام معظم رهبری، در ادامه با روش تحلیل مضمون، این واژگان، البته فقط در بیانات معظم له، به شکل زیر احصا گردید:

نمودار شماره ۱. فراوانی تعداد جلسات عمومی فرماندهی معظم کل قوا از سال ۱۳۶۸-۱۳۹۶ (با توجه به کاربست واژگان تهدید)

در نمودار بالا، تعداد دیدارهای عمومی فرماندهی معظم کل قوا نشان داده شده است که در آن‌ها از واژگان تهدید (بحث شده) استفاده گردیده است.

در توضیح روش احصاء اعداد ارائه شده به این نکته اشاره می‌شود که جامعه آماری در نظر گرفته شده، بیانات مقام معظم رهبری بین سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۶ است که با جست‌وجو در وبگاه www.khamenei.ir به دست آمده است. نکته دیگر آن است که معیار انتخاب و شمارش واژگان تهدید مورد نظر، وجود آن کلمات در عبارات و برخورداری آن واژه از معنای کلی تهدید بوده است؛ به عبارتی اگر در جمله‌ای، کلمه خطر آمده باشد، ولی از معنای آن جمله، معنای تهدید استنباط نشده باشد، آن کلمه شمارش نشده است.

نمودار شماره ۲. تعداد فراوانی واژگان تهدید در بیانات فرماندهی معظم کل قوا
بین سال‌های ۱۳۶۸-۱۳۹۶

تحلیل مضمون بیانات مقام معظم رهبری در جلسات دیدارهای عمومی مورد اشاره در نمودار پیشین، در نمودار بالا ارائه شده است.

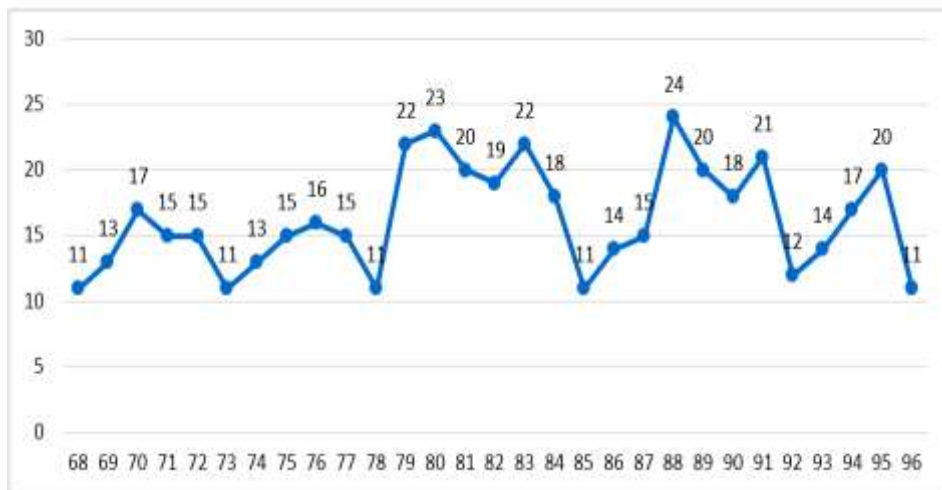
۳. روش تحقیق

این مقاله قصد دارد با کمک مضامین و مفاهیم به دست آمده از بیانات رهبری، به شبکه‌ای از مضامین تهدیدات داخلی برسد که در نهایت این شبکه، چارچوب تحلیلی مقاله را تشکیل خواهد داد.

روش استفاده شده در این پژوهش، تحلیل مضمون از انواع تحلیل‌های کیفی و با بهره‌گیری از نرم‌افزار MAXQDA است. برای دستیابی به نتیجه مفید در تحقیق‌های کیفی، لازم است داده‌ها به صورت روشمند، بررسی و تحلیل شوند. تحلیل داده‌ها مرحله‌ای حیاتی از تحقیق کیفی بوده، مستلزم اقدام اساسی برای گردآوری داده‌ها و مرتبط کردن آن‌ها با مفاهیم انتزاعی سطح بالاتر است.

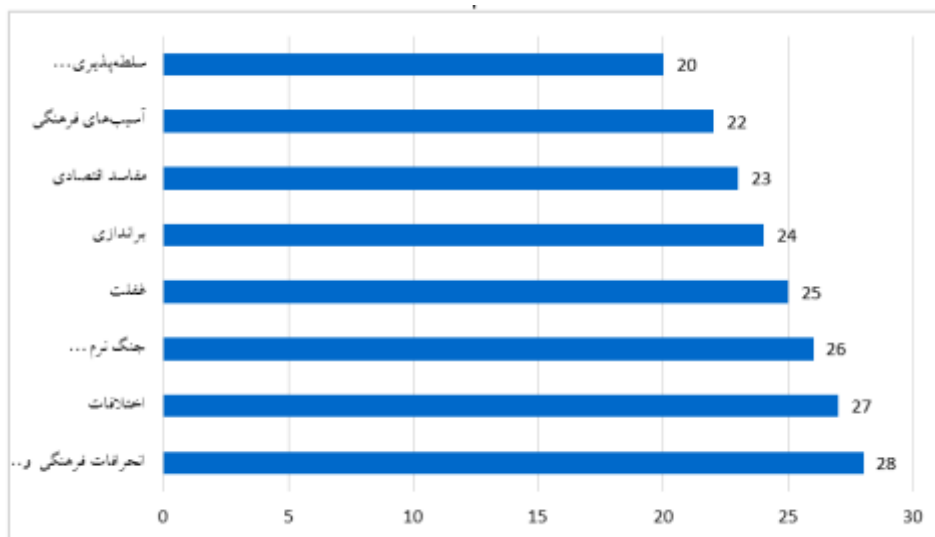
تحلیل مضمون، از روش‌های پژوهشی روی متون است و اغلب هنگامی کاربرد دارد که حجم زیادی از داده‌ها وجود داشته باشند. با استفاده از این روش، داده‌های متن کاهش یافته، بخش‌بندی، مقوله‌بندی و تلخیص می‌شوند و سپس به گونه‌ای بازسازی می‌شوند که مفاهیم و الگوهای موجود در متن از درون داده‌ها استخراج شوند؛ این روش، شیوه‌ای برای شناسایی، تحلیل و گزارش الگوها در درون داده‌هاست (Boyatzis, 1998: 36).

هدف در تحلیل مضمون برخلاف نظریه زمینه‌ای یا نظریه داده‌بنیاد^۱، استخراج الگو یا مدلی مفهومی است که در دل متن، نهفته است و ضرورتی برای صورت‌بندی نظریه جدیدی برای توصیف یافته‌ها وجود ندارد، پس روش تحلیل مضمون افزون بر اینکه به پژوهشگر امکان می‌دهد که مضامین موجود در متن را بررسی و استخراج کند، می‌تواند به الگویی نظام‌مند از مضامین و روابط میان آن‌ها نیز منتج شود؛ به عبارتی منظور از الگو، مدلی است که از طریق نظم مفهومی داده‌های مستخرج به دست می‌آید (بزدخواستی، پناهی، مهری، بهار و تابستان ۱۳۹۳: ۷۵-۸۷). این روش، فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (Braun, Clarke, 2006). تحلیل مضمون، فقط روش کیفی خاصی نیست، بلکه فرایندی است که می‌تواند در بیشتر

نمودار شماره ۳. فراوانی تعداد موارد اعلام تهدید در هر سال

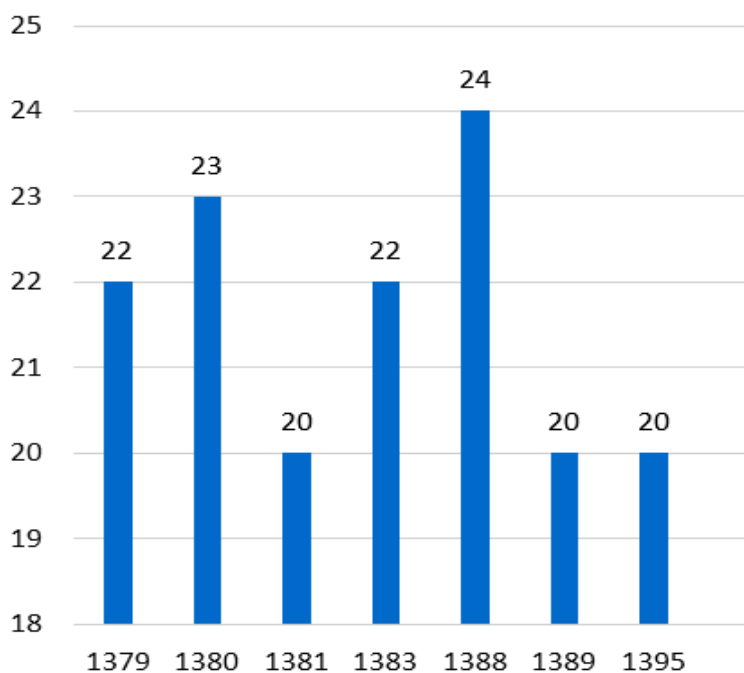
نمودار بالا بیانگر آن است که برای مثال در سال ۱۳۶۸، مقام معظم رهبری در ۱۱ مورد و در سال ۱۳۸۰ در ۲۳ مورد (اعم از سخنرانی، پیام یا ابلاغیه) اعلام هشدار تهدید نموده‌اند. بیشترین اعلام تهدید مربوط به سال ۱۳۸۸ بوده که کشور به مدت هشت ماه گرفتار ناآرامی و فتنه بود.

نمودار شماره ۴. تهدیداتی با بیشترین تکرار بین سال‌های ۱۳۶۸-۱۳۹۶

(معیار: تهدیداتی با تکرار در بیش از ۲۰ سال)

بررسی‌ها نشان می‌دهد تهدیدات انحرافات فرهنگی و نفوذ با تکرار در ۲۸ سال، اختلافات در ۲۷ سال، تحریم و جنگ نرم در ۲۶ سال، غفلت در ۲۵ سال، براندازی در ۲۴ سال، مفاسد اقتصادی در ۲۳ سال، آسیب‌ها در ۲۲ و سلطه‌پذیری و وابستگی و مصرف‌گرایی در ۲۰ سال، دارای بالاترین میزان تکرار در بین تهدیدات احصاشده در سال‌های مورد نظر هستند؛ توضیح آنکه برای مثال، تهدید انحرافات فرهنگی در ۲۸ سال از سوی مقام معظم رهبری گوشزد شده است.

نمودار شماره ۵. سال‌هایی با بیشترین تأکید مقام معظم رهبری بر تهدیدات داخلی

توضیح آنکه بر اساس نمودار بالا؛ برای مثال، در سال ۱۳۸۸، فرمانده معظم کل قوا در ۲۴ مورد (جلسه عمومی، پیام یا ابلاغ) در خصوص تهدیدات هشدار داده‌اند، در حالی که در سال ۱۳۹۵ این عدد ۲۰ مورد بوده است.

نمودار شماره ۶. تهدیداتی با بیشترین تکرار در بین سال‌های ۱۳۶۸-۱۳۹۶

در توضیح نمودار بالا باید گفت که همان‌گونه که مشخص است؛ برای مثال مقام معظم رهبری در سال‌های مورد نظر، در ۱۹۰ مورد (اعم از جلسه دیدار عمومی، پیام یا ابلاغ) در خصوص تهدیدهای ناشی از اختلافات تأکید داشته‌اند. با فراخوانی فیش‌ها در نرم‌افزار MAXQDA و انجام کدگذاری اولیه، ابتدا مضامین سازمان‌دهنده و در گام بعدی، تعداد ۳۳ مضمون پایه‌ای برای پژوهش حاضر انتخاب شدند.

جدول شماره ۲. مؤلفه‌های تهدیدات داخلی

مضمون فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه‌ای
تهدیدات داخلی	تهدیدات سیاسی	انحراف جامعه اسلامی، براندازی، بزرگ‌نمایی مشکلات، بی‌بصیرتی، جدا کردن مردم از نظام، جنگ نرم، دل بستن به دشمن، غفلت، اختلاف سیاسی، سلطه‌پذیری، قانون‌شکنی، وابستگی، فساد، نفوذ
	تهدیدات فرهنگی	پلورالیسم، تقلید فرهنگی، دین‌زدایی، غرب‌زدگی، آسیب‌های فرهنگی، ازخودبیگانگی، یأس، جهانی‌سازی، علوم انسانی مسموم
	تهدیدات اقتصادی	اشرافی‌گری، فقر، تحریم اقتصادی، مصرف‌گرایی، مفاسد اقتصادی، بیکاری
	تهدیدات اجتماعی	انحرافات اجتماعی، تحدید نسل
	تهدیدات زیست‌محیطی	تخریب محیط زیست
	تهدیدات فضای مجازی	فضای مجازی

۵. نتیجه گیری و پیشنهادها

۵-۱. جمع بندی

بی گمان از وظایف رهبران، شناسایی و معرفی مشکلات، چالش‌ها، خطرات و تهدیدات فراروی کشور است تا نظام سیاسی و مردم غافلگیر نشوند و اینکه امکانات و ظرفیت‌ها را جهت مقابله با آن تهدیدات، بسیج و تجهیز نمایند. در ج.ا.ایران نیز مقام معظم رهبری این وظیفه را عهده‌دار بوده و آن را به شایستگی انجام می‌دهند. معظم‌له همواره به‌مثابه رهبری بصیر و دیدبانی همیشه بیدار با نقشه‌خوانی از توطئه‌های دشمن، آن‌ها را در راه رسیدن به اهداف شومشان، ناکام گذارده است.

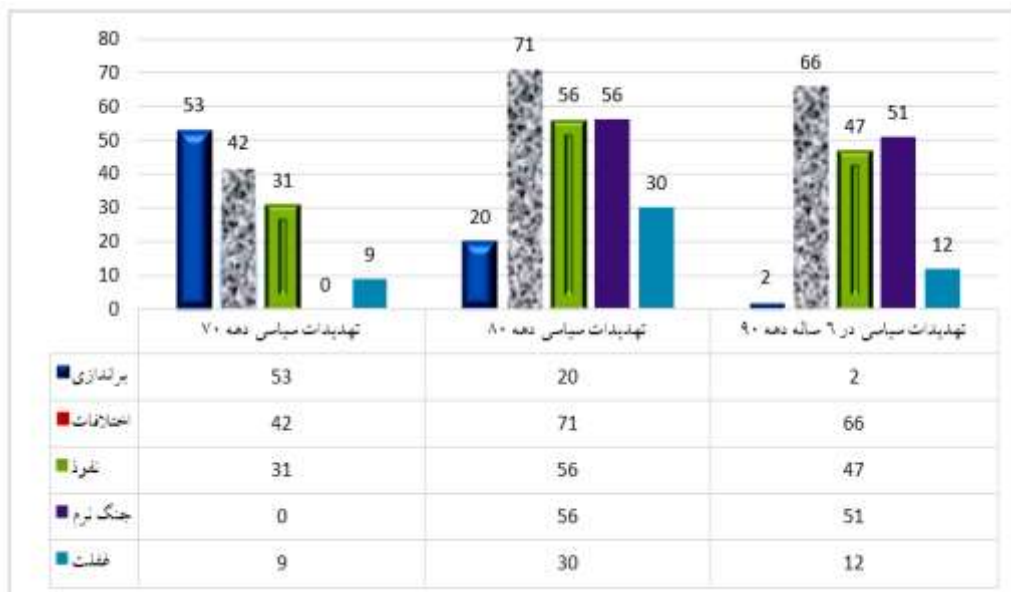
بر مبنای آنچه بیان شد باید گفت تاکنون رهبر معظم انقلاب، تهدیدات حال و آینده کشور را به‌گونه‌ای همه‌جانبه بیان نموده‌اند و بی‌تردید پس از رصد تهدیدی جدید، فرایند تبیین از سوی معظم‌له انجام خواهد شد.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد تهدید در دستگاه فکری مقام معظم رهبری با واژگانی همچون ناامنی، خطر، آسیب‌پذیری و فتنه دارای ربط وثیق و اشتراک معنایی فراوان است، ایشان تهدید را دارای دو حوزه داخلی و خارجی می‌دانند. نکته نهایی اینکه، نظر به مطالب بیان‌شده، در این تحقیق، ناامنی، خطر، آسیب‌پذیری و اغتشاش، لغات و نمودهایی از واژه تهدید بوده و به جز موارد مشخص شده (موارد کم‌اهمیت)، در سایر موارد دارای همان معنا و مفهوم است.

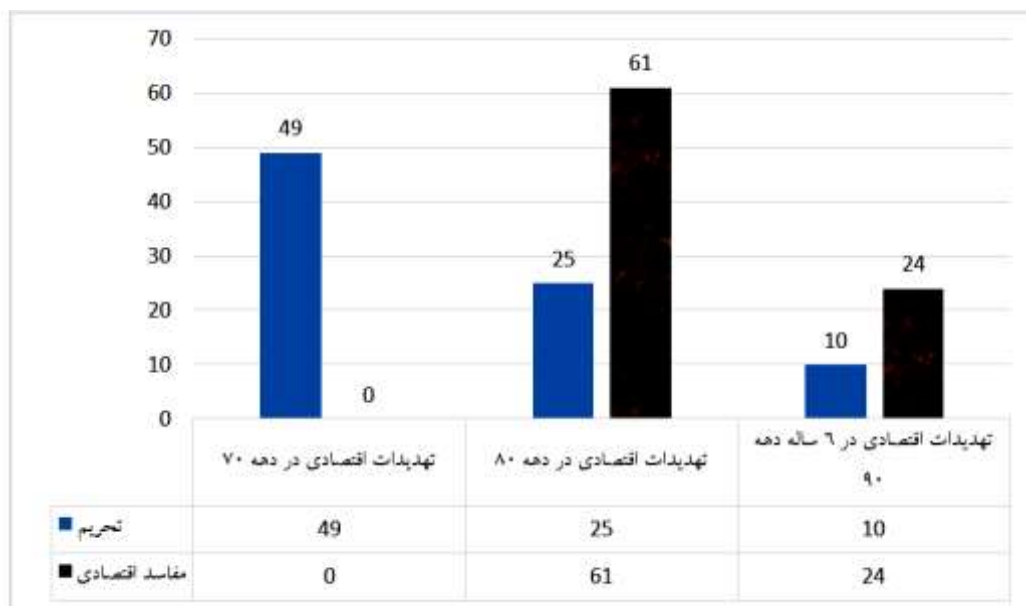
دیگر یافته این پژوهش آن است که در راستای رویکرد کلی فرماندهی معظم کل قوا که عرصه داخلی همواره اصل بوده و دارای اولویت است، در برابر تهدیدات خارجی نیز تهدیدات داخلی ارجحیت دارد.

نکته کلیدی دیگر در نظام اندیشگی ایشان آن است که نقاط ضعف و آسیب‌های درونی، بسترساز شکل‌گیری تهدیدات داخلی و این‌ها موجب ایجاد تهدیدات خارجی هستند.

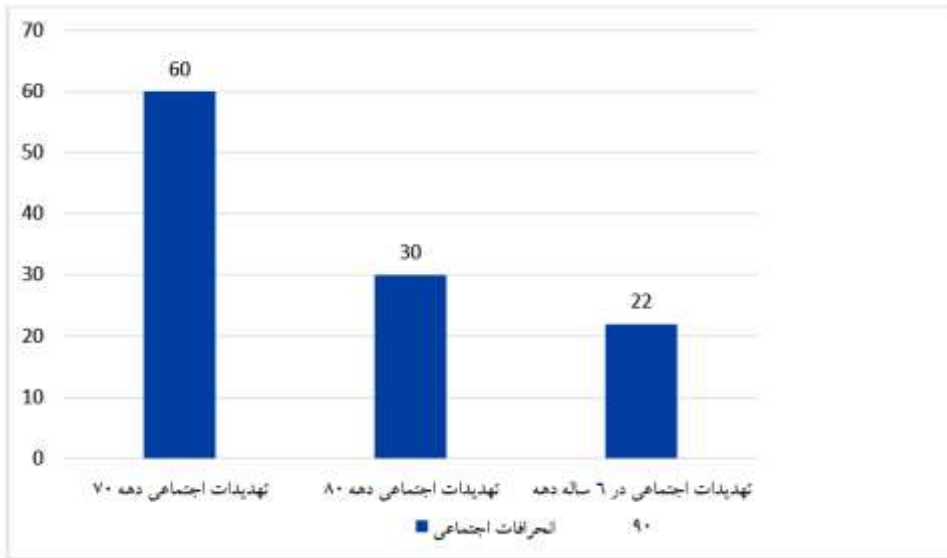
دیگر یافته این تحقیق آن است در سه دهه گذشته بیشترین تأکید فرماندهی معظم کل قوا بر تهدیدات سیاسی بوده است. نمودارهای زیر به‌خوبی گویای این مطلب است:

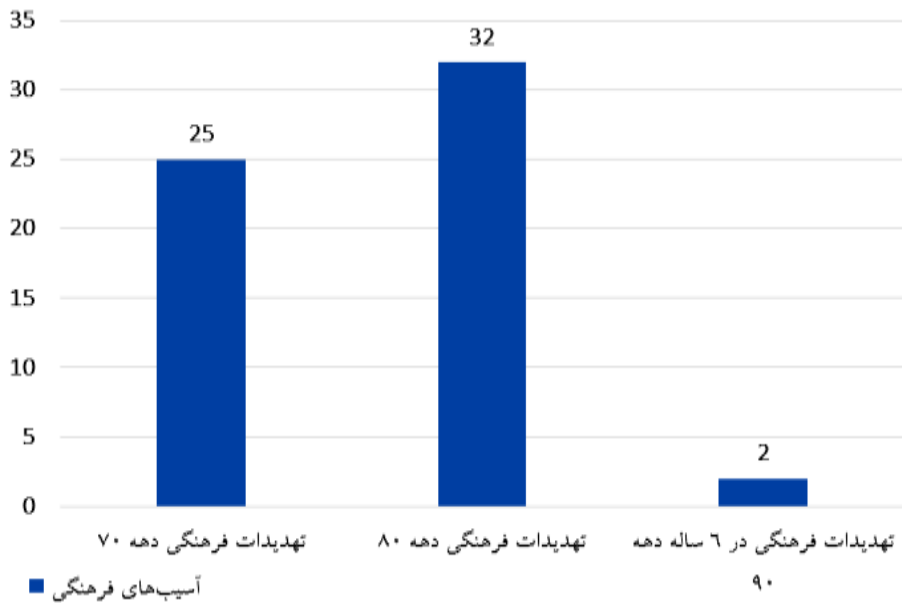
نمودار شماره ۷. تهدیدات سیاسی مهم در سه دهه گذشته بر اساس بیشترین فراوانی

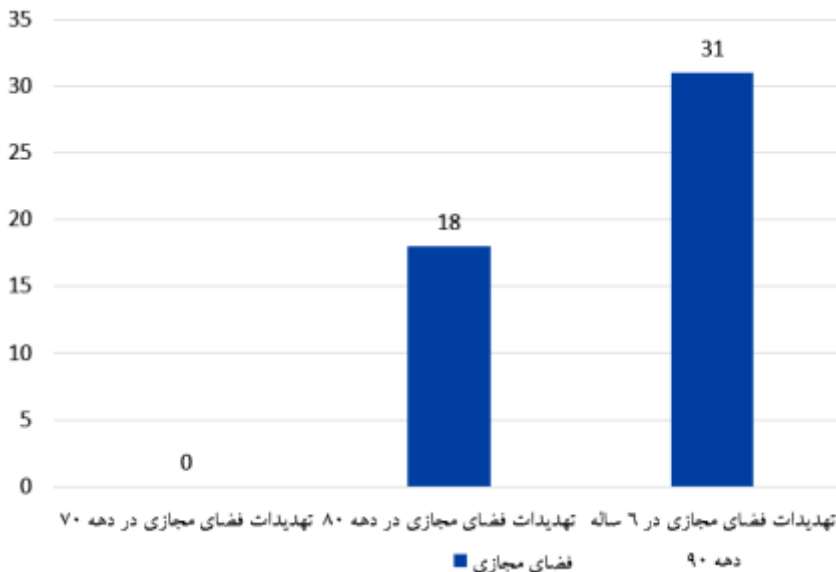
نمودار شماره ۸. تهدیدات اقتصادی مهم در سه دهه گذشته بر اساس بیشترین فراوانی

نمودار شماره ۹. تهدیدات اجتماعی مهم در سه دهه گذشته بر اساس بیشترین فراوانی

نمودار شماره ۱۰. تهدیدات فرهنگی مهم در سه دهه گذشته بر اساس بیشترین فراوانی

نمودار شماره ۱۱. تهدیدات فضای مجازی در سه دهه گذشته بر اساس بیشترین فراوانی

نکته مهم قابل توجه، تأکید کمتر فرماندهی معظم کل قوا در مواردی همچون جلسات عمومی، پیام‌ها و ابلاغ‌ها بر تهدیدات اجتماعی و فرهنگی و به‌جای آن، افزایش هشدار در خصوص تهدیدات فضای مجازی است. در عرصه اقتصادی نیز بیش از تهدید تحریم بر تهدیدات ناشی از مفساد اقتصادی تأکید شده است؛ در واقع می‌توان موارد اشاره‌شده را به‌عنوان روندهای قابل شناسایی در دهه‌های ۷۰ و ۸۰ و شش‌ساله دهه ۱۳۹۰ به‌شمار آورد.

۲-۵. پیشنهادها

در راستای شناخت بهتر از یافته‌های این تحقیق، پیشنهاد می‌شود پژوهشی با تکیه بر نتایج این پژوهش ولی با روش تحلیل گفتمان انجام شود تا درک کامل‌تری از چرایی و فلسفه هر یک از مضامین پایه‌ای مورد نظر مقام معظم رهبری به دست آید، همچنین می‌توان به دستگاه‌های متولی انتظام ملی پیشنهاد نمود تا از یافته‌های این پژوهش، در امر سیاست‌گذاری‌های امنیتی بهره‌برداری نمایند. پیشنهاد دیگر قابل طرح، انجام پژوهشی در مورد تهدیدات خارجی با همین روش است.

فهرست منابع و مآخذ

الف) منابع فارسی

- افتخاری، اصغر (۱۳۸۵)، کالبدشکافی تهدید، تهران، دافوس سپاه.
- بوزان، باری (۱۳۷۸)، مردم، دولت‌ها و هراس، ترجمه ناشر، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- بیانات مقام معظم رهبری، قابل دسترسی در: www.khamenei.ir
- تریف، تری و دیگران (۱۳۸۳)، مطالعات امنیتی نوین، ترجمه علیرضا طیب و وحید بزرگی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- جمال‌زاده، ناصر؛ باباهادی، محمدباقر و رضا فیضی (بهار و تابستان ۱۳۹۷)، «مؤلفه‌های مانایی انقلاب اسلامی در منظومه فکری مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)»، دوفصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام، دوره ۶، شماره ۱۲.
- ذوعلم، علی (شهریور ۱۳۸۴)، «تأملی در مفهوم چالش»، مجله زمانه، سال چهارم، شماره ۳۶.
- رفعتی، حمیدرضا و صنیعی، محمدحسین (پاییز ۱۳۹۶)، «برآورد تهدیدات سیاسی با رویکرد کنترل و مهار و نقش آن در ارتقای امنیت ملی»، فصلنامه امنیت ملی، سال هفتم، شماره بیست و پنجم.
- ساوه‌درودی، مصطفی؛ اسماعیلی، مهدی و دانیال حیدری (تابستان ۱۳۹۵)، «الگوی تهدیدشناسی از منظر مقام معظم رهبری»، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال چهاردهم، شماره ۵۴.
- شایگان، فریبا (پاییز ۱۳۹۲)، «تهدیدهای امنیت اجتماعی از دیدگاه مقام معظم رهبری»، نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان، دوره ۳، شماره ۲.
- عبدالله‌خانی، علی (۱۳۸۷)، تهدیدات امنیت ملی، تهران: مؤسسه ابرار معاصر تهران.
- عمید، حسن (۱۳۸۲)، فرهنگ عمید، چاپ بیست و ششم، جلد اول، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- مارتین، لی‌نور (۱۳۸۹)، چهره جدید امنیت در خاورمیانه، ترجمه قدیر نصری، تهران: دانشگاه امام صادق (ع) و پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- مرادیان، محسن (۱۳۸۷)، تهدیدات قدرت ملی، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- نینوس، برت (۱۳۷۷)، رهبری بصیر، ترجمه محمد ازگلی و برزو فرهی، تهران: دانشگاه امام حسین (ع).
- یزدخواستی، بهجت؛ پناهی، محمدحسین و کریم مهری (بهار و تابستان ۱۳۹۳)، «سیاست‌گذاری قومی مبتنی بر دیدگاه مقام معظم رهبری: تحلیل تماتیک»، دوفصلنامه علمی پژوهشی مطالعات قدرت نرم، ۴ (۱۰).

ب) منابع لاتین

- Battistelli, Fabrizio. Galantino, Maria Grazia. (2018). "Dangers, Risks and Threats: An Alternative Conceptualization to the Catch-all Concept of Risk". *Current Sociology*.
- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming Qualitative Information: Thematic Analysis and Code Development*. CA: Sage
- Brauch, Hans Günter (2011). "Concepts of Security Threats, Challenges, Vulnerabilities and Risks". In: Brauch, Hans Günter. et al. (edi). *Coping with Global Environmental Change, Disasters and Security*. Berlin: Springer.
- Braun, Virginia. Clarke, Victoria. (2006). "Using Thematic Analysis in Psychology". *Qualitative Research in Psychology*. 3 (2).
- Hartland Thunberg. Penelope. (1982). *National Economic Security: Interdependence and Vulnerability*. Berlin: John F. Kennedy Institute.
- Mcgrady, Michael. (2015). "Prioritize National Security Threats to put ISIS at the Very Top". Available at: <https://thehill.com>.
- Merriam Webster Pocket Dictionary. (1964)

